

Gyarmathy Éva

A tehetséggondozás rögzös útja

Még ma is jellemző a tehetséggondozás könnyű útja: végy egy jól fejlődő gyereket, és adjál neki nehéz feladatokat. Vagyis azonosítsuk a tehetséget és fejlesszük a tehetséget.

Nem mintha így nem lehetne tehetséget gondozni, de a módszer eredményessége igen gyatra. A 20. századi tehetséggondozó programok erre a sémára épültek, és a vizsgálatok szerint nem került ki több alkotó tehetség ezekből a programokból, mint a programokon kívül fejlődőkből. Lipsey és Wilson (1993) átfogó vizsgálata azt jelezte, hogy a tehetséggondozás egyáltalán nem támogatta a tehetségek fejlődését. A témában megjelent publikációkban eltúlozták a hatásokat, a placebo hatást nem meghaladóak az eredmények. Hiábavalónak bizonyult egy évszázadnyi befektetés a tehetséggondozásba. (Steenbergen-Hu, Moon, 2011)

Egyértelművé váltak a szemléletbeli és gyakorlati változtatások első terei:

- a tehetség fogalmának újraértelmezése
- a tehetség fogalmának differenciálása

■ gondoskodás helyett lehetőségek biztosítása

Jelen tanulmányban ezt a három problémakört járom körül, hogy a tehetség és tehetséggondozás korábbiaknál egyetemesebb megközelítését mutassam be.

1. A tehetség sajátos attitűd

A tehetséget a kiváló képességekkel azonosító szemlélet könnyen vezet a leegyszerűsítő „mindenki tehetséges” szlogenhez. Bár látszólag jól hangzó, de nagyon veszélyes kijelentés ez. Egyrészt nem bizonyítható, másrészt, ha mindenki tehetséges, akkor maga a fogalom szűnik meg. Mindeközben pedig nagy terhet ró a felelősséggel gondolkodók vállára, mert azt sugallja, hogy akiből nem lesz tehetség, az vagy maga, vagy a körülötte lévők nem tették meg, amit meg kellett volna tenni, hiszen elpazarolta a tehetséget.

A képesség azonban nem egyenlő a tehetséggel. A kiemelkedő adottságból akkor lesz képesség, ha rendkívüli erőfeszítések által kifejleszti azt az egyén, és kemény felkészüléssel, gyakorlással alkalmassá teszi magát a kiemelkedő

teljesítmények elérésére. Ehhez van szükség a sajátos attitűdre, aminek a lényege, hogy nem azzal foglalkozik, hogy valamit el lehet-e érni, hanem azzal, hogy hogyan lehet elérni. Ez vezet a képességek rendkívüli fejlődése mellett később a kiemelkedő teljesítmények eléréséhez. A képesség tehát következménye a tehetségattitűdnek.

Nyilván nagyobb lehetősége van a kiváló adottságokkal megáldott egyéneknek a tehetségirányú fejlődésre, de a tehetségattitűd hiányában a könnyebb út legfeljebb kiváló szakemberré tesz.

„Nem érdekel, hogy lehetetlen”

A tehetségnek a belső hajtóerő az egyik fő jellemzője. Amikor már mindenki feladta, ő még mindig nem nyugszik. A kihívások erősítik és éltetik. Ez azt is jelenti, hogy a tehetségnek akár a gyenge oldala erősséggé is válhat a megküzdés során. Nincs lehetetlen, csak tehetetlen.

Az ókori Athén nagy szónoka, Démoszthenész, beszédhibákkal küzdött, beszéde artikulálatlan volt és dadogott. Beszédhibái ellen kavicsokat tartott a szájában, futás közben verseket szavalt,

és a tengerparton hangjával igyekezett legyőzni a hullámok morajlását. Bruce Willis is küzdött a dadogással, és a színjátzó körben tette magát túl ezen a problémán. Súlyos dadogó volt John Paul Larkin, Scatman John, amerikai jazz zenész és költő, aki megalkotta a „scat” éneklést és táncot, melynek legismertebbje a „Scatman” című slágere.

Számos zenész, zeneszerző figyelemzavarral küzd/ött. A zene és zene-tanulás segíti a kontrollműködés fejlődését is, és miközben a gyenge oldallal küzd, kiemelkedővé válhat az ember.

Egyre több tehetséges diszlexiás gyerek és fiatal fordul a robotika felé. Egyébként is az egyik jellemző önfejlesztési terület a programozás a diszlexiás agy számára. A robotika pedig még sokkal nagyobb segítség a részleteket, irányokat, viszonyokat nehezen kezelő agy számára. A programozás ugyanis módszerességet, a részletek, viszonyok pontos követését, leképezését kívánja. A hibák pedig gyorsan megmutatkoznak, és a robot különösen vizuálissá teszi ezeket, vagyis nagy segítség, hogy szembesüljön az ember a hibájával, és kijavítsa azt.

A gyenge oldal veszélye

Az emberek gyenge oldala legtöbb esetben nem azért gyenge, mert deficit, hanem mert kerüli azokat a tevékenységeket, amelyekben szembesülnie kell ezzel. Így a gyakorlás hiányában valóban gyengévé válik.

Hatalmas felelőssége van a környezetnek abban, hogy miképpen értékeli a kisgyerekek gyengeségeit. Ha eleve elrendeltnek tekintik a problémákat, akkor azzá is lesznek, mert a kisgyerek átveszi ezt az attitűdöt, és így önbeteljesítővé válik a jóslat.

A tehetség azonban nem ilyen könnyen adja fel. A tehetség a szokásosnál nagyobb természeti erő, amely mindeképpen fog valamit tenni. Ha megakasztják, akkor is megy tovább, csak legfeljebb nem arra, amerre szeretnénk. Ahogy a víz és a tűz is utat tör, ha a szokásosnál nagyobb, és az útját eltorlaszoljuk. Arra fog menni, amerre utat talál.

Azok a tehetségek, akik elé a környezet akadályokat állít akár, mert fejlődésük a szokásostól eltérő, vagy, mert kulturális gátakat hátrányt okoznak a fejlődésben, a társadalmi értékektől elzárva antiszociális irányba fejlődhetnek.

A hatékony tehetséggondozás nem a tehetségekre való kereslet miatt fontos, hanem mert a társadalom legjobb önvé-

delme. A tehetségfejlődésben megakadályozott tehetség ugyanis pusztítóvá válhat.

A tehetség jellemzője a sokféle út

A tehetségattitűd, amely a megoldást keresi, amelynek a változás és a változtatás a lényege, sok tekintetben kellemetlen a környezet számára. Akármennyire is vágyunk a tehetségre, amikor szembesül vele a környezet, nem feltétlenül örül, mert esetleg

- kérdez és megkérdőjelez,
- összefüggéseket talál ott, ahol nem szeretnénk,
- eltérő véleménye van,
- a saját útját járja, és nem hagyja könnyen eltéríteni magát,
- akár a kötelességei elmulasztása árán is követi az érdeklődését.

És ez csak néhány azok közül a jellemzők közül, amelyek a tehetségről szólnak. Amúgy a tehetség rendkívül sokféle, és sokféle úton fejlődik, de maga is sokféle utat ismer.

A tehetség számára a dolgok nem végesek és véglegesek, hanem megváltoznak és megváltoztathatók. A „nem érdekel, hogy lehetetlen” szemlélet nem csupán a belső hajtóerőre épül, hanem arra is, hogy új utakon, új módszerekkel új megoldások születhetnek.

A kreativitás lényege, hogy összeköti az összeköthetlent, hogy elviseli a bizonytalan, kétértelmű keltette feszültséget. Sőt az alkotás lehetőségét látja benne.

A sokféleség lehetőség az alkotásra. A homogenitás a véglegességhez vezet. A leépülés, a pusztulás a sokféleség elvesztése. Ilyenek a romok, a kiszaradt természet, a letarolt föld.

A tehetség maga a változás, és addig tehetség, amíg erre képes.

Dan Shechtman csak 2011-ben nyert kémiai Nobel-díjat a kvázi kristályok felfedezéséért, pedig már a 80-as években publikálni akarta felfedezését. Linus Pauling kétszeres Nobel-díjas kémikus haláláig akadályozta Dan Shechtman elméletének terjedését. Szerinte kvázi kristályok nincsenek, csak kvázi tudósok. Dan Shechtman szerint „a szerény tudós a jó tudós”.

A tehetség számára nincsen lehetetlen. A tehetség szerénysége azt jelenti, hogy óvatos a kategorikus kijelentésekkel, kirekesztéssel, mert számára a változás és sokféleség mindig lehetőség.

2. A tehetség talentummá fejlődése

A tehetséggondozásnak is akadály, ha a tehetséget homogén fogalomként

és kész entitásként kezeli. A tehetség sokfélesége nem csupán területe, hanem magának a fejlődési utaknak a sokféleségében is megjelenik.

A tehetség prediszpozíció veleszületetten jelen van a népesség egy igen nagy hányadában, de különböző mértékben. A tehetségmezőt a populáció 20-25%-ára teszi a szakirodalom (Gyarmathy, 2014). Vagyis a tehetség ritka, de nem annyira, mint amennyire ritka az értékké fejlődő tehetség.

Tehetségfejlődés

A tehetség fogalma a tehetség fejlődése szempontjából is finomítandó, és első menetben meg kell különböztetni a tehetséget mint lehetőséget, és a talentumot mint értéket létrehozót.

Minden ember érték önmagában is, és a tehetségfejlődést mutató, a tehetség attitűdjével rendelkező gyerekek is önmagukban értéket hordoznak. A talentum azonban az, amikor a tehetség már nem csupán önmagában érték, hanem értéket hoz létre, vagyis teljesítménybe fordult.

A tehetségfejlődés az ember egész életében folyamatos lehet. A talentum viszont jellemzően tizenéves kortól tud megjelenni, amikor már elég nagy tudás és képesség fejlődött ki az intenzív tevékenység által.

Címkézés helyett értelmes kihívások

A tehetség a tevékenység során tud fejlődni, ezért az ellátásnak elsősorban erre kell irányulnia, vagyis fejlesztő környezetet kell biztosítani. A tehetség fejlődését támogató környezet nem vár el teljesítményt, hanem tevékenységekre ad lehetőséget. A tehetség elvárások nélkül fordul teljesítménybe, amikor eléri az ennek megfelelő szinteket.

Azok a szülők és nevelők, akik a fiatal tehetséget folyton teljesítményekre készítetik, gyorsan akarnak sikereket aratni, és a saját bizonyosságukat erősítik, nem a gyerekét. A korai teljesítménybe nyomás ártalmas lehet, viszont a korai magas szintű tevékenység, amelyet a gyerek maga választ, fejlesztő hatású.

A talentum megjelenését a teljesítmény elérést támogató ellátás és az értékeket, teljesítményeket támogató környezet segíti, nem a címkézés és az elvárások.

Az utóbbi évtizedben egyre több tizenéves tehetség jelenik meg kiemelkedő teljesítménnyel. Ennek a vál-

tozásnak a háttérét egyértelműen az elérhetővé vált fejlődés, a könnyebben elérhető információk adják. A tehetség a környezet ingergazdagságát másoknál sokkal jobban ki tudja használni sajátos attitűdje folytán, amely tevékenységre sarkallja.

Várhatóan egyre több fiatal mutatkozik majd meg kiemelkedő teljesítménnyel, és egyre több lesz a gyorsan, sőt átütően fejlődő kisgyerek is. Nekik sem címkékre, hanem értelmes kihívásokra van szükségük.

3. Tehetség és lehetőség

A tehetség sajátos attitűdje folytán rendkívüli erővel igényli az ingerben gazdag környezetet, amelyet éppen sajátos attitűdje folytán a szokásosnál jobban ki tud használni fejlődése érdekében. Nem támogatásra, hanem fejlődési lehetőségekre van szüksége. Ezt pedig maga a tehetség jobban ismeri, mint bárki más. Ha megkapja a legfontosabbat, a fejlődéséhez szükséges szabadságot, fejlődni fog. Az atyáskodó szemlélet helyett, amely kijelöli a fejlődés útját, partnerként kell kezelni már a gyerekeket is.

A tehetség nem szunnyad és nem rejtekezik

A tehetséggondozásban is ideje meglépni azt a szemléletváltást, amit a pszichológia és orvostudomány egyre jobban közelít: a diagnosztikus, gyógyító megközelítés helyett az emberi jogi aspektusokat érdemes előtérbe helyezni.

Az a megközelítés, amely szerint a tehetség szunnyad vagy rejtekezik, paternalista nézőpontot tükröz. Olybá tűnhet, mintha a tehetséget rá kellene venni, hogy fejlődjön, megjelenjen, mintha gyógyítani kellene, hogy fejlődésre képes legyen. Pedig a tehetségnek a lényege, hogy fejlődik, és ahogy lehet, megjelenik. A környezet felelősségének áthárítása, ha a tehetségre a szunnyadó vagy rejtekező jelzőt használjuk, mert a környezet az, amely nem veszi észre, vagy a fejlődésében gátolja a tehetséget. A tehetségnek nem alapjellemezője vagy szándéka a szunnyadás vagy rejtekezés.

A tehetség akkor is fejlődik, ha a környezet, akár még a szakemberek sem veszik észre. A tehetség fejlődése nagyon sokféle lehet, és nem mindig látványos. Ha pedig nem jelenik meg, akkor is létezik, mint egy természeti erő, és valamit mindenképpen tesz és fog tenni.

A tehetséggondozói szemléletben is nagyobb alázatra van szükség. A tehetséggondozó feladata, hogy optimális körülményeket biztosítson minél többféle tehetség fejlődésének. Szakmai tudása nem abban rejlik, hogy megtalálja az amúgy is fejlődő tehetséget, hanem hogy minél többféle tehetségnek megfelelő környezetet biztosít. Ha ugyanis a fejlődéshez szükséges ingerek, elfogadás és keretek hiányoznak, akkor nagy a veszélye az antiszociális irányú önpusztító vagy pusztító irányba történő fejlődésnek.

A talentum valószínűsége

A talentum az emberiség számára értéket létrehozó tehetség. Az emberi értékekkel szembehelezkedő, azokat figyelmen kívül hagyó tehetség nem talentum, hanem veszély.

A tehetség egyenletesen oszlik el a népességben, tehát a szociokulturálisan hátrányos helyzetű, és egyéb okokból eltérő fejlődésű populációkon belül is éppen annyira ott van a lehetőség, mint ahol könnyebben tud talentummá fejlődni. (Gyarmathy, 2015) Ezért mindenkire úgy kell nézni, hogy tehetség lehet, még ha nem is mindenki tehetséges, sőt nem is mindenki akar tehetségé lenni.

A tehetséggondozó programokban felülreprezentáltak a beilleszkedésre alkalmasabb, jó szociális háttérű, a tehetségen kívül más különlegességekkel nem, vagy csak kezelhető mértékben bíró tehetségek vagy nem tehetségek, akik a programok számára így elviselhető kihívást jelentenek.

A különleges teljesítményekhez azonban sokszor a különleges helyzet az út. A különleges helyzetű tehetségek ellátása pedig a mindennapokban kezdődik, a tanításba vitt tehetséggondozó szemlélettel. (Gyarmathy, 2015)

Ennek lényege az önálló választás, a biztos ismeretek mellett a kérdések és kétségek, a sokféle megoldás megjelenése a tanórákon.

Az egyelőre atipikusnak nevezett módszerek (Kadocsa, 2006), mint a projektek, probléma alapú oktatás (Molnár, 2005), adaptivitás (M. Nádasi, 2007), öndifferenciáló módszerek (Gyarmathy, 2010), komplex instrukciós program (K. Nagy, 2000) és így tovább, sok létező és kidolgozott lehetőség, csak élni kell velük. A tehetséges pedagógusok már el is kezdték ezt. Ők azok, akik érzékenyek a változásra és képesek változni és változtatni.

A fejlesztés, tevékenység és kihívás által a tehetség jó eséllyel megjelenik.

HIVATKOZÁSOK

- Gyarmathy Éva (2010) *Hátrányban az előny. A szociokulturálisan hátrányos tehetségesek. Génusz Projekt, Budapest.*
- Gyarmathy Éva (2014) A nem szunnyadó erő. *Neveléstudomány Online*, <http://nevelstudomany.elte.hu/index.php/2014/07/a-nem-szunnyado-ero-a-tehetseg-fogalmanak-atgondolasa>
- Gyarmathy Éva (2015) A különleges helyzetű tehetség és a tehetséggondozás szemléletváltásának szükségszerűsége. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 70. 2/5. 371–393.
- Kadocsa László (2006) *Az atipikus oktatási módszerek*. NFI, Budapest
- Kovácsné dr. Nagy Emese (2000) *Komplex Instrukciós Program*. In: Klein Sándor – Soponyi Dóra (szerk.) *A tanulás szabadsága Magyarországon*. EDGE 2000, 2011. 357–367.
- Lipsey, M.W., Wilson, D.B. (1993) *The efficacy of psychological, educational, and behavioral treatment*. *American Psychologist*, 48, 1181–1201.
- M. Nádasi Mária (2007) *Adaptivitás az oktatásban*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest
- Molnár Gyöngyvér (2005) *A probléma-alapú tanítás*. http://epa.oszk.hu/00000/00011/00097/pdf/iskolakultura_EPA00011_2005_10_031-043.pdf
- Steenbergen-Hu, S., Moon, S. M. (2011) *The effects of acceleration on high-ability learners: A meta-analysis*. *Gifted Child Quarterly*, 55, 39–53.